

O MONEDĂ HISTRIANĂ RARĂ DESCOPERITĂ LA MURIGHIOL, JUD. TULCEA¹

EMANUEL PETAC

Prezentăm în cele ce urmează o monedă bătută în atelierul cetății Istros și care provine de pe teritoriul localității Murighiol, jud. Tulcea. Ea a fost găsită în luna august a anului 2000, în urma unei cercetări de teren cu caracter periegetic, efectuată de către domnii O. Velea și M. Ungureanu, în perimetrul așezării civile nr. 1 din imediata vecinătate a fortificației romano-bizantine Halmyris². Întregul material numismatic descoperit cu acest prilej a fost predat domnului M. Zahariade, coordonatorul săpăturilor arheologice de la Murighiol, care ni l-a oferit spre cercetare și publicare³. Descrierea monedei este următoarea:

Av. ICT – POC. Capul zeului fluvial Istros, cu barbă și coarne, purtând cunună, în profil spre dr. Cerc perlat.

Rv. [ICTP] – IH – NΩN. Vultur în picioare, din față, cu aripile desfăcute și capul întors spre st., ținând cunună în cioc și stând pe glob. Cerc perlat.

AE ↑ 1,79 g; 15 mm.

Tipul prezentat nu se regăsește în nici unul dintre cataloagele colecțiilor numismatice și determinatoarele utilizate⁴. De asemenea, el nu este menționat în nici unul dintre studiile consacrate sistematizării numerarului de sorginte histriană⁵.

Cu toate acestea, semnalarea sa nu constituie o premieră. Un exemplar similar – av. identic, rv. cu o altă distribuire a legendei (ICTPI – HNΩN) –, aflat în colecția doctorului I. Donoiu din București, a fost semnalat în anul 1996⁶. Piesa provenea din Dobrogea, locul exact al descoperirii nefiind cunoscut. Asupra aceluiași exemplar avea să se revină în 1998, cu o descriere mai sumară și defectuoasă, fiind, în schimb, precizate unele date tehnice ale monedei și fiind propusă integrarea acesteia în rândul emisiunilor autonome ale cetății Istros⁷. Pe de altă parte, o piesă cu același tip de avers, dar revers diferit – Hermes cu pungă și

kerykeion – era publicată în anii de dinaintea primului război mondial de R. Netzhammer⁸, exemplarul aparținând unei colecții particulare din Tulcea⁹. Ea avea să fie ulterior reluată de W. Knechtel¹⁰ și L. Ruzicka¹¹.

Analizând registrul tipologic al emisiunilor monetare ale principalelor orașe grecești din Moesia Inferior și Thracia, constatăm că motivul vulturului din față, cu corpul drept ori înclinat spre stânga sau dreapta, cu aripile deschise în întregime sau numai pe jumătate, capul spre stânga sau dreapta, ținând de cele mai multe ori cunună în cioc și uneori având de o parte și de alta insigne militare, se regăsește cu regularitate, fiind întotdeauna vorba despre emisiuni având pe avers efigii de împărați (Commodus¹², Septimius Severus¹³, Caracalla¹⁴, Macrinus¹⁵, Elagabal¹⁶, Severus Alexander¹⁷, Maximin I¹⁸, Gordian al III-lea¹⁹, Filip Arabul²⁰ sau chiar Gallienus²¹). Niciodată însă vulturul nu stă pe glob, exerga monedelor fiind ocupată de un fulger, bază paralelipipedică sau nefiind deloc mobilată. Apariția și largă răspândire în numismatica orașelor moesice și tracice a tipului de revers cu vultur începând cu domnia lui Septimius Severus²² – deși seriile monetare cu cap de împărat își fac apariția uneori la o dată sensibil mai timpurie (sub Augustus la Tomis²³ și Byzantion²⁴, Traian la Deultum²⁵ și Odessos²⁶, Hadrian la Hadrianopolis²⁷, Antoninus Pius la Dionysopolis²⁸, Istros²⁹, Nicopolis ad Istrum³⁰ și Anchialos³¹, Marcus Aurelius la Callatis³², Augusta Traiana³³ și Traianopolis³⁴, Commodus la Marcianopolis³⁵) – ne determină să afirmăm că tipul monetar histrian având pe avers pe zeul fluvial Istros, din profil, iar pe revers vulturul pe glob, nu poate fi anterior acestui moment. Considerăm că această opinie este întărită de situația constatată la Byzantion, unde tipul de revers amintit apare pe monedele cu capul la Byzas – dar și cu numele împăratului – pe avers tot din vremea lui Septimius Severus³⁶, deși seria cu efigia eroului eponim se deschide în timpul lui Hadrian³⁷. În acest context, nu excludem posibilitatea existenței unei serii histriene cu capul lui Istros pe avers, care să deuteze către mijlocul secolului al II-lea p.Ch. – după cum ar putea sugera tipul de revers cu Hermes, întâlnit timpuriu la Tomis³⁸ și Perinthos³⁹ –, urmând ca ea să se perpetueze poate chiar până către jumătatea veacului următor. În aceeași situație s-ar putea afla și emisiunile tomitane și callatiene având pe avers capul lui Tomos, respectiv Ktistes. Numai acumularea viitoarelor descoperiri va putea confirma sau infirma această ipoteză. Aceste circumstanțe par să confirme – cel puțin parțial – datarea tradițională a monedelor tomitane cu Tomos pe avers, considerate de K. Regling a fi fost bătute începând cu perioada antonină târzie și prelungindu-se până în prima treime a secolului al III-lea⁴⁰.

Trecând în revistă repertoriul iconografic al emisiunilor bătute în capitala imperiului, constatăm că motivul vulturului stând pe un fulger, pe un soclu sau pe glob, în atitudinea precizată, aproape de fiecare dată fără cunună în cioc⁴¹, este unul cu totul special. Întotdeauna este vorba despre o scenă divinatorie, aceea a consacrării împăratului defunct⁴². Gradul de asemănare dintre modalitatea de redare a vulturului pe monedele emise la Roma și piesele cetăților moesice este destul de mare începând cu debutul domniei lui Marcus Aurelius. Unele dintre exemplarele bătute de acesta cu ocazia consacrării lui Divus Antoninus⁴³ și Divus Verus⁴⁴ au reversuri destul de apropiate stilistic de piesele histriene, iar la începutul domniei lui Commodus apare chiar un vultur purtând cunună în cioc, pe spațiile pieselor consfințind consacrarea lui Divus Marcus Antoninus⁴⁵. Gradul maxim de apropiere stilistică dintre monedele romane de acest tip și reprezentarea de pe

reversul monedei histriene se constată însă la începutul domniei lui Septimius Severus, ocazia fiind furnizată de consacrarea lui Divus Pertinax⁴⁶. Omagierea predecesorului al cărui nume a fost preluat, de altfel, în titulatura proprie, a reprezentat unul dintre primele gesturi politice ale întemeietorului dinastiei Severilor, către mijlocul anului 193⁴⁷. În aceeași categorie a emisiunilor romane cu un revers similar iconografic și apropiat stilistic cu acela al exemplarului bătut la Istros trebuie incluse și piesele din vremea lui Caracalla care consacrau pe defunctul Septimius Severus⁴⁸. Cea mai târzie expresie de această factură a monetăriei romane este reprezentată de piesele bătute în capitala imperiului în anul 218, la începutul domniei lui Elagabal, pentru Caracalla⁴⁹.

Repertoriul numismatic histrian mai cunoaște un exemplar care, integrat, la rândul său, ansamblului tipologic al pieselor orașelor moesice și tracice, poate susține încadrarea întregului grup bătut de cetatea milesiană într-un univers de reprezentări specific unei anumite perioade. Moneda în cauză, aflată în anii de dinaintea primului război mondial în colecția lui D.G. Ionescu din Tulcea⁵⁰, prezintă pe avers același cap al zeului fluvial Istros și o legendă similară, însă altfel distribuită (IC – TPOC). Reversul redă pe zeul Hermes în picioare spre stânga, ținând în mâna dreaptă punga, iar în mâna stângă (peste care este petrecută himamida) kerykeionul, totul fiind înconjurat de un cerc perlat și prezentând legenda ICTPI – HNQN⁵¹. Remarcăm distribuția similară a legendei pe reversul pieselor din colecțiile D.G. Ionescu și I. Donoiu. Ultimul tip de revers prezentat se regăsește ca atare în mod frecvent în numismatica orașelor grecești din Moesia Inferior și Thracia. El apare în vremea lui Antoninus Pius la Tomis⁵² și Perinthos⁵³, în timpul lui Septimius Severus la Nicopolis ad Istrum⁵⁴ și Hadrianopolis⁵⁵ precum și sub Macrinus la Marcianopolis⁵⁶ și Deultum⁵⁷, de fiecare dată pe avers regăsindu-se emblemele împăraților menționați sau ale altor membri ai familiei imperiale.

Cele trei exemplare discutate – exemplarul din colecția Ionescu, cel aparținând doctorului I. Donoiu și piesa provenind de la Murighiol – confirmă observația lui K. Regling privind utilizarea mai intensă a ștanțelor de avers (fixe), cu care se băteau mai multe piese decât cu cele de revers (mobile)⁵⁸. Avem deja trei piese cu același tip de avers, executat cu cel puțin două ștanțe, în două cazuri monedele (ale căror aversuri sunt, probabil, bătute cu aceeași ștanță) prezentând pe revers vulturul pe glob, un ultim exemplar având pe revers pe Hermes, cu punga și kerykeionul.

Cronologia propusă este susținută și de datarea ansamblului descoperirilor monetare provenite din așezarea civilă nr. 1 de la Murighiol. După o examinare succintă a acestora, constatăm că seria celor circa 300 de exemplare recuperate se deschide cu piesa histriană, continuând cu o altă monedă grecească imperială neidentificată și cu un denar al Iuliei Mamaea, pentru a trece apoi la emisiuni din vremea lui Aurelian, Probus și a succesorilor acestora, care deschid grupul masiv al numerarului de la sfârșitul secolului al III-lea și mai cu seamă din veacul următor⁵⁹.

Absența vulturului pe glob, ca și a celorlalte reprezentări ale evenimentului consacării imperiale, de pe reversul monedelor romane după anul 218 – într-un moment în care tipul generic cu vultur (pe altar, pe soclu, pe fulger etc., dar niciodată pe glob, și ținând în cioc o cunună de lauri) proliferază încă în numismatica cetăților moesice – ar putea constitui un contraargument serios în ceea ce privește eventuala relație cu repertoriul iconografic al Romei⁶⁰. Raritatea seriilor

monetare romane menționate, ca și ocaziile cu care au fost puse în circulație, în opoziție cu locul important pe care emisiunile cu vultur pe revers – replică a idoma a prototipurilor realizate în Cetatea Eternă – îl ocupă în registrul iconografic al celor mai multe dintre cetățile moesice și tracice, chiar și după încetarea utilizării motivului menționat în monetăria capitalei imperiului, ne determină să considerăm că nu avem deocamdată elemente care să ne sugereze o aceeași simbolistică a emisiunilor de la Roma respectiv a acelor apartinând orașelor în cauză. Aceste date nu sunt de natură să explice și raritatea pieselor grecești imperiale cu vultur pe glob. Pentru moment nu putem decât constata apariția – deocamdată sporadică și doar la Istros – a tipului de revers cu vulturul pe glob, foarte probabil în timp ce această reprezentare era încă în uz în atelierele de la Roma, afirmație de altfel asigurată pentru întregul grup de emisiuni cu vultur pe revers bătute în cetățile moesice și tracice și a căror sorginte credem că trebuie totuși pusă în relație cu repertoriul imagistic al monetăriei din capitala imperiului. În acest context, nu putem decât presupune că tipul histrian având pe avers capul zeului fluvial Istros, iar pe revers vulturul pe glob apare foarte probabil în primii ani ai domniei lui Septimius Severus, perpetuarea sa nefiind exclusă poate chiar până după prima treime a secolului al III-lea.

NOTE

¹ Pentru o prezentare preliminară, vezi E. Petac, *Al XIX-lea Simpozion Național de Numismatică al Societății Numismatice Române, Reșița, 16–18 mai 2002. Rezumatele comunicărilor*, Reșița, 2002, p. 3.

² Al. Suceveanu, M. Zahariade, în EAIVR, III, București, 2000, p. 161, s. v.

³ Mulțumim cu acest prilej domnului M. Zahariade pentru solitudinea dovedită și sprijinul acordat.

⁴ P. Gardner, în B.V. Head, P. Gardner, *A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. The Tauric Chersonese, Sarmatia, Dacia, Moesia, Thrace*, Londra, 1877, p. 25–27, nr. 1–21; B. Pick, *Die antiken Münzen Nord-Griechenlands, I. Die antiken Münzen von Dacien und Moesien, I*, Berlin, 1898, p. 159–179, nr. 405–530; C. Moisil, *CreștCol*, 21, 1912, p. 235–244, nr. 1–82; L. Ruzicka, *VHAD*, 15, 1913, p. 230–231; C. Moisil, *CreștCol*, 25, 1914, p. 170, nr. 233–234; W. Knechtel, *BSNR*, 12, 1915, 23, p. 4–6, nr. 1–7; L. Ruzicka, *NZ*, 50, 1917, p. 103–110; S.W. Grose, *Catalogue of the McClean Collection of Greek Coins, II. The Greek Mainland, The Aegean Islands, Crete*, Cambridge, 1926, p. 164–166, nr. 4354–4363; C. Moisil, *CreștCol*, 31–34, 1920–1933 (1936), p. 28–30, nr. 255–280; Margaret Thompson, R. Ross Holloway, *SNG. The Burton V. Berry Collection, I. Macedonia to Attica*, New York, 1961, nr. 395–396; E.S.G. Robinson, *SNG Grèce. Collectio René H. Evelpidis Athènes, I. Italie, Sicile, Thrace*, Louvain, 1970, nr. 799–803; C. Preda, H. Nubar, *Historia*, III, *Descoperirile monetare (1914–1970)*, București, 1973, p. 89–134, nr. 1–763; C. Preda, *SCN*, 7, 1980, p. 36, nr. 11–12; W. Schwabacher, *SNG. Denmark. The Royal Collection of Coins and Medals. Danish National Museum. Thrace*, New Jersey, 1981, nr. 191–204; D. Mansperger, *SNG. Deutschland. Münzsammlung der Universität Tübingen*, Berlin, 1982, nr. 814–816; H. Kützman, M. Pause-Dreyer, *SNG. Deutschland. Staatliche Münzsammlung München*, Berlin, 1985, nr. 234–240; M.J. Price, *SNG. The British Museum, I. The Black Sea*, Londra, 1993, nr. 218–264; W.M. Stancomb, *SNG. The William Stancomb Collection of Coins of the Black Sea Region*, Londra-Oxford, 2000, nr. 157–216.

⁵ B. Pick, *loc.cit.*; C. Preda, H. Nubar, *loc.cit.*; C. Preda, *Istoria monedei în Dacia preromană*, București, 1998, p. 61–72; Gh. Poenaru Bordea, *Simpozion Chișinău 2000*, p. 9–33 (ultimele două analizând doar emisiunile autonome ale cetății și cele din perioada imperială, dar anterioare dinastia Antoninilor).

⁶ Gh. Poenaru Bordea, I. Donoiu, *Al XIII-lea Simpozion Național de Numismatică, București, 6-8 decembrie 1996. Rezumatele comunicărilor*, București, 1996, p. 2.

⁷ I. Donoiu, M. Cărlan, *Al XV-lea Simpozion Național de Numismatică, Alexandria, 12-14 mai 1998. Rezumatele comunicărilor*, Alexandria, 1998, p. 13, unde pe av. „chipul unui bărbat cu barbă și se pare cu lauri ... și inscripția Ktistes”; 2,80 g.

⁸ R. Netzhammer, *Revista Catolică*, 1912, p. 357.

⁹ Piesa se afla la acea dată în proprietatea domnului D.G. Ionescu din Tulcea.

¹⁰ W. Knechtel, *op.cit.*, p. 4, nr. 1.

¹¹ L. Ruzicka, *op.cit.*, p. 106, nr. 483 a.

¹² B. Pick, *op.cit.*, p. 354, nr. 1247 (Nicopolis ad Istrum).

¹³ L. Ruzicka, *op.cit.*, p. 94, nr. 308 a (Callatis); B. Pick, *op.cit.*, p. 204, nr. 576, p. 205, nr. 583, p. 597, nr. 591, p. 598, nr. 592-593 (Marcianopolis); *ibidem*, p. 357, nr. 1263, p. 361, nr. 1283, p. 370, nr. 1330; L. Ruzicka, *op.cit.*, p. 138, nr. 1343 a (Nicopolis ad Istrum); K. Regling, în B. Pick, K. Regling, *Die antiken Münzen Nord-Griechenlands, I. Die antiken Münzen von Dacien und Moesien*, 2, Berlin, 1910, p. 720, nr. 2765, p. 727, nr. 2800 (Tomis); H. von Fritze, *Fr. Münzen, M.L. Strack, Die antiken Münzen Nord-Griechenlands, II. Die antiken Münzen von Thrakien*, 1, Berlin, 1912, p. 237, nr. 479 (Anchialos); Edith Schönert-Geiss, *Die Münzprägung von Augusta Traiana und Traianopolis*, Berlin, 1991, p. 75, nr. 137-142 (Augusta Traiana); eadem, *Die Münzprägung von Byzantion, II. Kaiserzeit*, Berlin-Amsterdam, 1972, p. 146, nr. 2072-2074 (Byzantion); Jordanka Jurukova, *Les monnayages des villes en Mésie Inférieure et en Thrace pendant les Ier-IIIe siècles. Hadrianopolis*, Sofia, 1987, p. 154, nr. 225 (Hadrianopolis); Edith Schönert-Geiss, *Die Münzprägung von Augusta Traiana und Traianopolis*, Berlin, 1991, p. 167, nr. 36 (Traianopolis).

¹⁴ B. Pick, *op.cit.*, p. 116, nr. 320 (Callatis); *ibidem*, p. 215, nr. 626, p. 216, nr. 628, p. 219, nr. 642-644; L. Ruzicka, *op.cit.*, p. 114, nr. 626 a, 642 a și 645 a (Marcianopolis); P. Gardner, în B.V. Head, P. Gardner, *op.cit.*, p. 43, nr. 31; B. Pick, *op.cit.*, p. 408, nr. 1561-1563, p. 412, nr. 1583, p. 415-416, nr. 1601-1602, p. 422, nr. 1636, p. 425, nr. 1643, p. 427, nr. 1659, p. 430, nr. 1677 (Nicopolis ad Istrum); K. Regling, *op.cit.*, p. 751-753, nr. 2905-2911, p. 769, nr. 2976-2978, p. 776-777, nr. 3007-3010 (Tomis); H. von Fritze, *op.cit.*, p. 251, nr. 530, p. 255, nr. 549 (Anchialos); Edith Schönert-Geiss, *op.cit.*, p. 90, nr. 239, p. 91, nr. 243-244, p. 95, nr. 268 (Augusta Traiana); Jordanka Jurukova, *op.cit.*, p. 166, nr. 293, p. 176, nr. 350-351, p. 184, nr. 400, p. 187, nr. 413 (Hadrianopolis); Edith Schönert-Geiss, *op.cit.*, p. 176, nr. 90, p. 178, nr. 105 (Traianopolis).

¹⁵ P. Gardner, în B.V. Head, P. Gardner, *op.cit.*, p. 32, nr. 29; B. Pick, *op.cit.*, p. 235, nr. 714, p. 251, nr. 800-802; L. Ruzicka, *op.cit.*, p. 118, nr. 714 a (Marcianopolis); B. Pick, *op.cit.*, p. 440, nr. 1714, p. 455, nr. 1785, p. 473, nr. 1871-1872; L. Ruzicka, *op.cit.*, p. 144, nr. 1785 (Nicopolis ad Istrum).

¹⁶ B. Pick, *op.cit.*, p. 261-262, nr. 870-874; L. Ruzicka, *op.cit.*, p. 125, nr. 871 a și 873 a (Marcianopolis); P. Gardner, în B.V. Head, P. Gardner, *op.cit.*, p. 50, nr. 66; B. Pick, *op.cit.*, p. 496, nr. 1491-1495; L. Ruzicka, *op.cit.*, p. 147, nr. 1994 a (Nicopolis ad Istrum); K. Regling, *op.cit.*, p. 800-801, nr. 3101-3103; L. Ruzicka, *op.cit.*, p. 168, nr. 3103 a (Tomis).

¹⁷ P. Gardner în B.V. Head, P. Gardner, *op.cit.*, p. 37, nr. 73; B. Pick, *op.cit.*, p. 283, nr. 994, p. 291, nr. 1039 (Marcianopolis); K. Regling, *op.cit.*, p. 832-833, nr. 3256-3262; L. Ruzicka, *op.cit.*, p. 169, nr. 3260 a și 3262 a (Tomis); Jordanka Jurukova, *Die Münzprägung von Deultum*, Berlin, 1973, p. 77, nr. 114 și p. 87, nr. 171 b (Deultum).

¹⁸ K. Regling, *op.cit.*, p. 848, nr. 3334 și p. 853, nr. 3353 (Tomis).

¹⁹ B. Pick, *op.cit.*, p. 120, nr. 345 (Callatis); *ibidem*, p. 516-517, nr. 2098-2103 (Nicopolis ad Istrum); K. Regling, *op.cit.*, p. 883-884, nr. 3493-3496 (Tomis); H. von Fritze, *op.cit.*, p. 289, nr. 678 (Anchialos); Jordanka Jurukova, *op.cit.*, p. 102, nr. 258-259, p. 104, nr. 272, p. 109, nr. 307 (Deultum); eadem, *Le monnayage des villes en Mésie Inférieure et en Thrace pendant les Ier-IIIe siècles. Hadrianopolis*, Sofia, 1987, p. 239, nr. 688, p. 240, nr. 694 și 696-697, p. 241, nr. 699 (Hadrianopolis); L. Ruzicka, *op.cit.*, p. 152, nr. 2365 (Odessos).

²⁰ B. Pick, *op.cit.*, p. 122, nr. 356 (Callatis); K. Regling, *op.cit.*, p. 908, nr. 3585-3587 și p. 914, nr. 3614 (Tomis); Jordanka Jurukova, *Die Münzprägung von Deultum*, Berlin, 1973, p. 141, nr. 499 (Deultum).

- ²¹ Edith Schönert-Geiss, *Die Münzprägung von Augusta Traiana und Traianopolis*, Berlin, 1991, p. 135, nr. 511–512 (Augusta Traiana).
- ²² Vezi nota 12.
- ²³ K. Regling, *op.cit.*, p. 673, nr. 2576.
- ²⁴ Edith Schönert-Geiss, *Die Münzprägung von Byzantion, II. Kaiserzeit*, Berlin-Amsterdam, 1972, p. 43, nr. 1302.
- ²⁵ Jordanka Jurukova, *op.cit.*, p. 59, nr. 1.
- ²⁶ B. Pick, *op.cit.*, p. 553, nr. 2227–2232.
- ²⁷ Jordanka Jurukova, *Le monnayage des villes en Mésie Inférieure et en Thrace pendant les Ier–IIIe siècles. Hadrianopolis*, Sofia, 1987, p. 117, nr. 1.
- ²⁸ B. Pick, *op.cit.*, p. 131, nr. 372.
- ²⁹ *Ibidem*, p. 171, nr. 485.
- ³⁰ *Ibidem*, p. 348–350, nr. 1219–1227.
- ³¹ H. von Fritze, *op.cit.*, p. 219, nr. 410.
- ³² B. Pick, *op.cit.*, p. 112, nr. 297–298.
- ³³ Edith Schönert-Geiss, *Die Münzprägung von Augusta Traiana und Traianopolis*, Berlin, 1991, p. 55, nr. 1.
- ³⁴ *Ibidem*, p. 161, nr. 1.
- ³⁵ B. Pick, *op.cit.*, p. 197–198, nr. 540–542.
- ³⁶ Edith Schönert-Geiss, *Die Münzprägung von Byzantion, II. Kaiserzeit*, Berlin-Amsterdam, 1972, p. 146, nr. 2072–2074.
- ³⁷ *Ibidem*, p. 140, nr. 2032.
- ³⁸ K. Regling, *op.cit.*, p. 688, nr. 2642 și urm.
- ³⁹ Edith Schönert-Geiss, *Die Münzprägung von Perinthos*, Berlin, 1965, p. 158, nr. 394.
- ⁴⁰ K. Regling, *op.cit.*, p. 613–614.
- ⁴¹ Singurele excepții sunt reprezentate de piesele bătute de Commodus pentru Divus Marcus Antoninus (BMC, IV, p. 762, nr. 385), respectiv Septimius Severus pentru Divus Pertinax (RIC, IV, I, p. 94, nr. 24 A și p. 181, nr. 660 B).
- ⁴² Cf. BMC, I, p. 142, nr. 155–156 (Tiberius: Divus Augustus); BMC, II, p. 283–285, nr. 276–280 (Titus: Divus Augustus); BMC, III, p. 29, nr. 156–157 (Nerva: Divus Augustus); BMC, IV, p. 7, nr. 33–35 (Antoninus Pius: Divus Hadrianus); BMC, IV, p. 392–393, nr. 41–54 și p. 525, nr. 871 (Marcus Aurelius: Divus Antoninus); BMC, IV, p. 611, nr. 1359 (Marcus Aurelius: Divus Verus); BMC, IV, p. 692, nr. 20–21, p. 762, nr. 385–388 și p. 764, nr. 403–404 (Commodus: Divus Marcus Antoninus); BMC, V, p. 25, nr. 36–37, p. 120, nr. 479 și § (Septimius Severus: Divus Pertinax); BMC, V, p. 423, nr. 21–23 (Caracalla: Divus Severus); BMC, V, p. 531, nr. 7–8 și p. 589, § (Elagabal: Divo Antonino Magno).
- ⁴³ BMC, IV, p. 525, nr. 871.
- ⁴⁴ BMC, IV, p. 611, nr. 1359.
- ⁴⁵ BMC, IV, p. 692, nr. 20, p. 762, nr. 385–388 și p. 764, nr. 403–404.
- ⁴⁶ BMC, V, p. 25, nr. 36–37 și p. 120, nr. 479–480 și §.
- ⁴⁷ Cf. RIC, IV, 1, p. 66; evenimentul a prilejuit punerea în circulație a unei serii monetare foarte rare, bătută în aur, argint și metal comun, pentru care vezi nota 45.
- ⁴⁸ BMC, V, p. 423, nr. 21–23.
- ⁴⁹ BMC, V, p. 531, nr. 7–8 și p. 589, §.
- ⁵⁰ R. Netzhammer, *loc.cit.*; W. Knechtel, *loc.cit.*
- ⁵¹ Cf. supra.
- ⁵² Vezi nota 37.
- ⁵³ Vezi nota 38.
- ⁵⁴ B. Pick, *op.cit.*, p. 429, nr. 160.
- ⁵⁵ Jordanka Jurukova, *op.cit.*, p. 157, nr. 240.
- ⁵⁶ B. Pick, *op.cit.*, p. 241, nr. 740–743.

⁵⁷ Jordanka Jurukova, *Die Münzprägung von Deultum*, Berlin, 1973, p. 64, nr. 25.

⁵⁸ K. Regling, *op.cit.*, p. 619.

⁵⁹ E. Petac, M. Zahariade, mss.

⁶⁰ În acest sens, vezi dispariția reprezentărilor cu Ceres din repertoriul tematic al monetăriei romane după domnia lui Caracalla, în paralel cu proliferarea în orașele grecești de la Dunărea de Jos a tipurilor monetare cu Demetra abia odată cu domnia lui Commodus și perpetuarea lor până la Filip Arabul, cf. Mihaela Iacob, Pontica, 33–34, 2000–2001, p. 365–366. Urmărind dinamica emisiunilor cu Demetra respectiv Ceres, și întemeindu-se pe lipsa concordanței cronologice între acestea în ceea ce privește tipul de reprezentare, autoarea ajungea la concluzia unei dezvoltări evasiindependente a iconografiei monetărilor din Moesia Inferior față de cea romană.

UNE RARE MONNAIE ISTRIENNE DÉCOUVERTE À MURIGHIOL, DÉP. DE TULCEA

RÉSUMÉ

L'auteur présente une monnaie pseudo-autonome frappée à Istros. La pièce a été découverte sur le territoire de l'établissement civil n° 1 de Murighiol, dép. de Tulcea. Elle a sur l'avvers la tête d'Istros à droite, avec cornes et couronne et la légende ICT – POC. Sur le revers il y a un aigle de face, les ailes ouvertes, la tête à gauche, portant une couronne dans le bec; en exergue, globe; autour, ICTP – IH – NQN.

Un exemplaire similaire, provenant de Dobroudja, mais avec une autre distribution de la légende sur le revers (ICTPI – HNQN) a été signalé en 1996 dans la collection I. Donoiu de Bucarest. Enfin, une pièce avec le même type d'avvers, mais une distribution différente de la légende (IC – TPOC) et une autre iconographie pour le revers (Hermès à gauche, avec une bourse, le caducée et la légende ICTPI – HNQN) se trouvait au début de XXe siècle dans la collection D.G. Ionescu de Tulcea.

L'aigle de face se trouve avec régularité dans le répertoire iconographique des principales cités grecques de la Mésie Inférieure et de la Thrace. Chaque fois il s'agit d'exemplaires avec effigies d'empereurs sur l'avvers (Commode, Septime Sévère, Caracalla, Macrin, Élagabale, Alexandre Sévère, Maximin Ier, Gordien III, Philippe l'Arabe ou Gallien) et jamais avec globe en exergue. L'apparition et la diffusion de ce motif iconographique à partir du règne de Septime Sévère nous permettent d'affirmer que l'émission istrienne avec la tête d'Istros et l'aigle sur globe ne pourrait pas être antérieure à ce moment. Le motif apparaît probablement au début du règne de Septime Sévère et se prolonge peut-être après le premier tiers du IIIe siècle ap. J.-C. Cette opinion est soutenue par la constatation qu'à Byzantion aussi le type de revers avec aigle se trouve sur les monnaies avec la tête de Byzas et le nom de l'empereur sur l'avvers dès le début du règne de Septime Sévère. On n'exclut pas la possibilité d'une série istrienne avec la tête d'Istros commençant vers le milieu du IIe siècle ap. J.-C.